

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ПОЛЯКОВА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 373.3.016:78(043.3)

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ
КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА**

13.00.02 — теорія та методика музичного навчання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник -

доктор педагогічних наук, професор
ГУРАЛЬНИК Наталія Павлівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри педагогіки мистецтва та
фортепіанного виконавства.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук
ДОРОШЕНКО Тетяна Володимирівна,
Національний університет «Чернігівський
колегіум» імені Т.Г. Шевченка, професор,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін;

кандидат педагогічних наук
ІВАНЕНКО Олена Анатоліївна,
Київська дитяча Академія мистецтв,
проректор-декан факультету з підготовки
юних абітурієнтів, майстер-класів та
спецкурсів.

Захист відбудеться «27» грудня 2017 року о 16.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «27» листопада 2017 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. І. Паньків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У державних освітніх документах України: «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», у Законах України: «Про освіту»(2017 р.), «Про загальну середню освіту», державних стандартах початкової та основної загальної освіти, навчальних програмах з музичного мистецтва підкреслюється, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку та самореалізації кожної особистості, здатної навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Головною метою музичної освіти в загальноосвітній школі є формування духовної культури, невід’ємною складовою якої є музична культура школярів. Під час занять з музики формуються музичні здібності, що стають підґрунтям для формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів.

Серед актуальних проблем сьогодення на увагу заслуговує питання зростання ролі музично-ритмічної культури школярів, оскільки в процесі занять з музичного мистецтва та хореографії відбувається особистісне зростання, формування свідомості школяра, його здатності до сприйняття та відчуття музичного мистецтва. На особливу увагу заслуговують молодші школярі, у системі мистецької освіти яких музика відіграє основну культуротворчу роль.

У результаті аналізу досліджень і публікацій, які є основою сучасних концепцій особистісного становлення підростаючого покоління, встановлено, що питанням впливу музики на формування духовності особистості приділяється увага в психолого-педагогічних дослідженнях Е. Абдулліна, О. Апраксіної, Н. Ветлугіної, Л. Виготського, А. Готсдінера, Н. Гродзенської, В. Петрушина, К. Тарасової, Б. Теплова та ін. Розкриттю виховної ролі різних видів мистецтва присвячені праці Е. Жак-Далькроза, Д. Кабалевського, З. Кодая, Б. Неменського, К. Орфа, О. Рудницької, В. Сухомлинського, Л. Хлебнікової та ін.; теоретичні висновки стосовно чуття ритму в процесі сприйняття й осмислення музики містяться в працях Б. Асаф’єва, В. Медушевського, Є. Назайкінського, Г. Ципіна та ін. Наукові дослідження стосовно народних танців та етнохореології ХХ століття належать С. Гребенщікову, М. Жорніцькій, О. Климову, Н. Надеждіній, А. Смирновій, Т. Устиновій, М. Хворосту, Ю. Чурко. Українські наукові розробки з народної хореографічної освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття представлені працями О. Бойко, К. Василенка, В. Волчукової, А. Короткова, Л. Косаковської, Г. Ніколаї, А. Підлипської, В. Похиленко, О. Ребрової та ін.; роботами з музично-ритмічного виховання Н. Александрова, В. Грінер, О. Конорова, М. Румер та ін.

Останнім часом з’явилося чимало дисертацій та навчально-методичних посібників з музичної освіти учнів початкової школи (О. Гумінська,

О. Дем'янчук, Т. Дорошенко, Т. Іваненко, О. Лобова, Л. Масол, С. Науменко, Е. Печерська, О. Ростовський, Р. Савченко, Т. Турчін, О. Хижна, та ін.).

Зростання значення формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва стикається з недостатньо чіткою й методично обґрунтованою організацією даного виду діяльності в нових соціально-педагогічних умовах, що дозволяє окреслити низку суперечностей:

- між достатньо високим загальнокультурним та музичним освітньо-виховним рівнем міжнародної спільноти та недостатнім приділенням уваги до становлення культури молодших школярів в Україні;

- необхідністю здорового фізичного і духовного розвитку дитини та обмеженістю можливостей занять з фізичної культури для забезпечення формування основ її музично-ритмічної культури;

- усвідомленням необхідності музично-ритмічного розвитку, зафіксованого в навчальних програмах з музики, та недостатнім застосуванням потенціалу формування основ музично-ритмічної культури школярів.

Наведені суперечності, теоретична та практична значущість окресленої проблеми, а також недостатній рівень її розробки зумовили вибір теми дисертації: *«Методика формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація входить до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова з проблеми «Зміст, форми, методи і засоби вдосконалення підготовки вчителів музики» (протокол № 5 від 26 грудня 2013 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 07 квітня 2015 року).

Мета дослідження – науково обґрунтувати, розробити, впровадити методику формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес формування музичної культури молодших школярів у системі загальної музичної освіти.

Предмет дослідження – методика формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета дослідження в дисертації передбачається розв'язання таких **завдань**:

- дослідити стан розробленості проблеми формування основ музично-ритмічної культури молодшого школяра в науковій літературі з метою визначення ключових понять: «основи музично-ритмічної культури молодшого школяра», «формування основ музично-ритмічної культури молодшого школяра»;

- визначити сутність, змістовий діапазон і структуру категорії «музично-ритмічна культура учня початкової школи»;
- обґрунтувати теоретичну модель формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва;
- розробити критеріальний апарат та виявити рівні сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва;
- впровадити та експериментально перевірити ефективність методики поетапного формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: наукові ідеї з філософії, філософії музики та соціології музики, культурології, педагогіки, психології, мистецтвознавства, а саме висвітлення багатозначності феномена культури та теоретичні основи культуротворчої освіти (В. Андрущенко, Т. Андрущенко, Г. Балл, Ю. Борєв, В. Бутенко, Л. Губерський, О. Жорнова, І. Зязюн, М. Каган, Л. Кондрацька, Конфуцій, М. Лещенко, Б. Лихачов, В. Лутай, І. Манюшко, Г. Меднікова, В. Моляко, А. Сохор, Л. Тарапата-Більченко, О. Хижна та ін.); висвітлення категорії музичної культури особистості (Е. Абдуллін, Л. Горюнова, Н. Гузій, Р. Тельчарова, Л. Хлебникова, О. Шевнюк, Л. Школяр та ін.); розгляд концепції полікультурної освіти (М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, О. Кучмій, В. Межуєв та ін.); аналіз ролі мистецтва в становленні особистості (Б. Асаф'єв, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Сухомлинський, О. Щолокова, Б. Яворський та ін.); дослідження в галузі психолого-педагогічного аналізу загальних і спеціально музичних здібностей (Л. Бочкарьов, Л. Виготський, І. Зязюн, О. Костюк, В. Медушевський, Є. Назайкінський, С. Науменко, В. Ражніков, С. Рубінштейн, Б. Теплов, А. Хуторской та ін.); праці з методики викладання музики в загальноосвітній школі та підготовки вчителів музичного мистецтва (О. Апраксина, Н. Гуральник, Т. Дорошенко, Д. Кабалевський, А. Козир, О. Лобова, Л. Масол, О. Михайліченко, О. Олексюк, В. Орлов, О. Ростовський, Р. Савченко, О. Хижна, Л. Хлебнікова, В. Шульгіна, Д. Юник та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань було використано загальнонаукові методи: *теоретичні*: аналіз культурологічної, філософсько-естетичної, психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми для порівняння, класифікації, систематизації та узагальнення теоретичного матеріалу з метою визначення наукового апарату дослідження; *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, опитування, тестування, наочна ілюстрація, показ, обговорення, самооцінка; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для отримання фактичних даних для подальшої їх науково-методичної інтерпретації; *статистичні*: математична обробка отриманих експериментальних даних (якісних і кількісних показників

реального стану, динаміки зрушень), застосування відповідних математичних засобів перевірки для доведення результативності експериментальної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- обґрунтовано авторську методику формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва;
- визначено поняття «основи музично-ритмічної культури молодшого школяра» та «формування основ музично-ритмічної культури молодшого школяра»;
- розроблено компонентну структуру, критерії, показники та рівні сформованості даного феномена;
- визначено й обумовлено комплекс спеціальних методів і прийомів формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва на основі усвідомлення особливостей музично-ритмічної культури народів світу.

Уточнено: зміст музичної культури молодших школярів за рахунок формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Подальшого розвитку отримали: теоретико-методологічна основа формування музично-ритмічних здібностей молодших школярів на уроках музичного мистецтва; методика загальної музичної освіти молодших школярів.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що його теоретичні висновки та експериментальні результати можуть бути використані: вчителями музичного мистецтва в українській початковій школі, викладачами вищих мистецьких навчальних закладів у процесі підготовки студентів музично-педагогічних спеціальностей, а також у системі післядипломної освіти вчителів музичного мистецтва.

Апробація результатів дослідження проводилась у процесі виступів і обговорень основних положень та результатів дослідження на *Міжнародних конференціях*: Міжнародній науковій конференції «Мистецька освіта: від спадкоємності епох до новітніх технологій» (м. Мелітополь 2014 р.); XII, XIII Міжнародних педагогічно-мистецьких читаннях пам'яті професора О.П. Рудницької (м. Київ, 2014 р., 2015 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Музична та хореографічна освіта в контексті розвитку суспільства» (м. Одеса, 2015 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (м. Київ, 2015 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» (м. Кіровоград, 2016 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Музична та хореографічна освіта в контексті розвитку суспільства» (м. Одеса, 2016 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Искусство и личность» (м. Мінськ, 2016 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (м. Київ, 2017 р.); I Міжнародних науково-практичних

читаннях пам'яті академіка Анатолія Авдієвського (м. Київ, 2017 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії підвищення якості мистецької освіти в контексті змін сучасного соціокультурного простору» (м. Одеса, 2017 р.); та *Всеукраїнських* конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності та професійного саморозвитку вчителів спеціалізованих навчальних закладів художньо-естетичного профілю» (с. Мала Білоозерка, 2016 р.); II Всеукраїнській науковій конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (м. Дніпро, 2017 р.); Міжвузівській студентській науково-практичній конференції «Традиції та сучасність музично-педагогічної освіти» (м. Чернігів, 2017 р.).

Впровадження результатів дисертаційного дослідження здійснено в навчально-виховний процес: факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка про впровадження № 07-10/931 від 25.05.2017 р.), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (довідка про впровадження № 32 від 26.07.2017 р.), Спеціалізованої школи I-III ступенів № 135 з поглибленим вивченням англійської мови Шевченківського району м. Києва (довідка про впровадження № 89 від 26.09.2017 р.), Школи I-III ступенів Деснянського району м. Києва (довідка про впровадження № 306 від 06.10.2017 р.).

Вірогідність і аргументованість результатів дослідження забезпечується: комплексним застосуванням теоретичних та емпіричних методів, адекватних завданням дослідження; урахуванням ідей провідних та зарубіжних вітчизняних науковців у галузі філософії, педагогіки, психології, мистецтвознавства; методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних положень; використанням комплексу методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті, завданням дослідження; проведенням дослідно-експериментальної роботи на заняттях музичного мистецтва та впровадженням позитивно результативної методики формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва; якісною та кількісною обробкою отриманих даних.

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження висвітлені в 12 одноосібних публікаціях автора, 5 статей з яких у наукових фахових виданнях України з педагогіки, 2 – у міжнародних виданнях, 5 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 231 сторінку. Обсяг основного тексту – 168 сторінок. У роботі подано 12 таблиць, 11 рисунків, що разом з додатками займають 42 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 201 найменування, із них 7 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, окреслено його методологічну та теоретичну основу, охарактеризовано методи дослідної роботи, висвітлено її наукову новизну та практичне значення, а також наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідно-експериментальної роботи.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи дослідження проблеми формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів»* – обґрунтовано поняття «основи музично-ритмічної культури» та «формування основ музично-ритмічної культури» з позицій висновків загальнонаукового пізнання з урахуванням психологічних та вікових особливостей музично-ритмічної культури молодших школярів; проаналізовано музично-освітні програми з питань формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів, визначено ключове поняття «основи музично-ритмічної культури молодшого школяра».

Виявлено концептуальні положення з розуміння культури як соціально-історичного феномена науки і практики (Е. Абдуллін, Л. Горюнова, Н. Гузій, О. Ростовський, Р. Тельчарова, Л. Хлебникова та ін.); розглянуто етнокультурний контекст середовища: (Д. Кабалевський, О. Ростовський та ін.). У цих роботах основи музично-ритмічної культури представлені без розкриття усвідомлення школярами музично-ритмічних особливостей різних національних культур, що спонукало до поглибленого дослідження даного феномена. У роботах Т. Дорошенко, О. Лобової, О. Хижної, О. Гайдамаки та ін. приділено увагу розгляду становлення поліхудожньої ерудиції та музичної освіти, створенню поліхудожнього середовища в загальноосвітній школі, що безперечно позитивно впливало на підвищення стану сформованості загальної музичної культури молодших школярів. У педагогічних дослідженнях цей процес розглядається як частина загального духовного розвитку людини, кероване соціально-педагогічне явище, сутність якого полягає в поступовому, безперервному, динамічному розвитку музичних і загальних здібностей і якостей особистості школяра.

Виявлено, що в контексті формування основ музично-ритмічної культури дітям молодшого шкільного віку найбільше притаманні конкретні особливості, які в майбутньому позитивно вплинуть на їх особистісне становлення в цілому та розкриють їх музично-творчий потенціал, поглиблюють загальну культурну ерудицію. Серед таких психологічних особливостей ми виокремили ті, що безпосередньо впливатимуть на формування основ їх музично-ритмічної культури під час сприйняття музики, співу та творчої діяльності.

1) Стосовно сприйняття музики досліджено, що дітям доступні основні музичні жанри – пісня, танець, марш, музика програмного характеру;

незначний об'єм довільної уваги дітей дозволяє ефективно сприймати музичні твори, невеликі за обсягом з яскравим художнім образом, відповідно характеру музики, які призначені їм для слухання.

2) Стосовно співу встановлено значну залежність початкових виконавських можливостей дітей від попереднього співацького досвіду та музичної підготовки; несформованість голосового апарату, краєве змикання голосових складок, що безпосередньо впливає на «робочий діапазон», який будується на примарних тонах (тих, на яких ми розмовляємо; загальний співацький діапазон становить одну октаву, від ля (сі) малої октави – до ля¹ октави, робочий діапазон їх співу становить від ре¹ октави – до ля¹ октави).

3) Стосовно творчої діяльності встановлено, що діти цього віку легко відгукуються на різні творчі завдання. Вони можуть імпровізувати на заданий вчителем або самостійно придуманий вербальний образ; здатні створювати ритмічні та мелодичні імпровізації на дитячих музичних інструментах; «інсценувати» знайому пісню або інструментальну п'єсу програмно-зображального характеру тощо.

У результаті аналізу діючих програм «Музичне мистецтво», «Мистецтво», програми з музики колективу авторів під керівництвом А. Авдієвського, програми інтегрованих курсів навчання в початковій школі «Музика і рух» ми дійшли висновків, що відповідні розділи програм для 4 класу доцільно на основі нашої концепції: збагатити досвідом вивчення ритмів музики інших країн (вивчення танців народів світу, їх ритмічні особливості) з метою поглиблення знань національних особливостей музичних культур; розширити музично-виконавську діяльність школярів за рахунок використання музично-ритмічних рухів (музикування на елементарних музичних інструментах мелодій країн світу, використання їх ритмічних особливостей; відтворення музично-ритмічних малюнків у спеціальних фрагментах національних танців з додаванням співу відповідної мелодії); ознайомити учнів додатково до програмного музичного матеріалу з різними музичними ритмами, які бажано застосовувати в музично-творчій діяльності спільно з їх батьками (гурткова робота, позашкільні творчі заходи).

Досліджено, що приклади музично-ритмічних особливостей танців різних народів, які використовувалися у авторській програмі, можуть відтворюватись школярами в танцювальних рухах, є цікавим та корисним матеріалом для ознайомлення учнів із характерними особливостями цих танців та розуміння їх значущості в культурі народів світу.

Встановлено, що основи музично-ритмічної культури не підлягали розкриттю засобами додаткового вивчення, впровадження в навчальний процес на уроках музичного мистецтва, тому було збагачено музичний матеріал, який традиційно пропонується в школі для слухання музики, гри на ДМІ (дитячих музичних інструментах), безпосереднього музично-ритмічного втілення молодшими школярами у рухах на уроках музичного мистецтва.

Ураховуючи змістові характеристики науково-теоретичних понять «культура», «музичне мистецтво», зокрема музично-ритмічна складова, враховуючи вікові особливості музичного розвитку молодшого школяра, ми обґрунтували авторське розуміння поняття *«основи музично-ритмічної культури»* як *придбаний музично-культурний досвід особистості молодшого школяра, який через реалізацію власного творчого потенціалу, слухового сприйняття, співу та пластично-емоційних рухових дій, оволодіває основними музично-ритмічними зразками культур різних народів світу»*.

У другому розділі – *«Організаційно-методичні засади формування основ музично-ритмічної культури»* – розглянуто компонентну структуру основ музично-ритмічної культури учнів; обґрунтовано теоретичну модель формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів, яка містить наукові підходи, принципи (загальнопедагогічні та спеціально спрямовані); розглянуто педагогічні умови формування означеного феномена; розроблено критерії та показники його оцінки.

Розроблена структура музично-ритмічної культури молодших школярів складається з таких компонентів: *емоційно-почуттєвого, когнітивно-зацікавленого, комунікативного, творчо-діяльнісного*.

Емоційно-почуттєвий компонент охоплює емоційну сферу учня. У структурі основ музично-ритмічної культури молодших школярів емоційно-почуттєвий компонент розкриває розуміння емоцій, що «сигналізують» про наявність потреб рухатися, виявляють ставлення до предмета, потреби, тобто впливають на оцінку, міру відповідності індивідуальному характерові учня, відображають переживання, пов'язані з процесом мотивації, показують оцінку результатів діяльності, тобто якою мірою досягнута мета учня відповідає ідеальній. *Когнітивно-зацікавлений* компонент спрямовано на системне набуття знань і переконань у галузі музичного мистецтва, які разом із комплексом умінь і навичок забезпечили формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів. За рахунок відомостей про музично-ритмічні особливості танців різних народів, які відтворювались школярами в рухах, стали знанням матеріалом для ознайомлення учнів із характерними особливостями цих танців та розуміння їх значущості в культурі кожного народу світу. *Комунікативний* компонент розкриває розвиток музичного спілкування учнів молодших класів, яке ми розглядаємо як цілеспрямований психолого-педагогічний процес, педагогічного управління музичною діяльністю для оптимального результату формування музичного інтересу учнів молодших класів та поміж друзів. *Творчо-діяльнісний* компонент передбачає врахування кожним учнем власних досягнень, розуміння та компенсування недоліків, тобто застосування індивідуального стилю навчальної діяльності, набуття творчого характеру в спілкуванні з музикою, що у кінцевому результаті сприяє формуванню основ музично-ритмічної культури на уроках музичного мистецтва та у позаурочній роботі (гурткова, музична школа, школа танців).

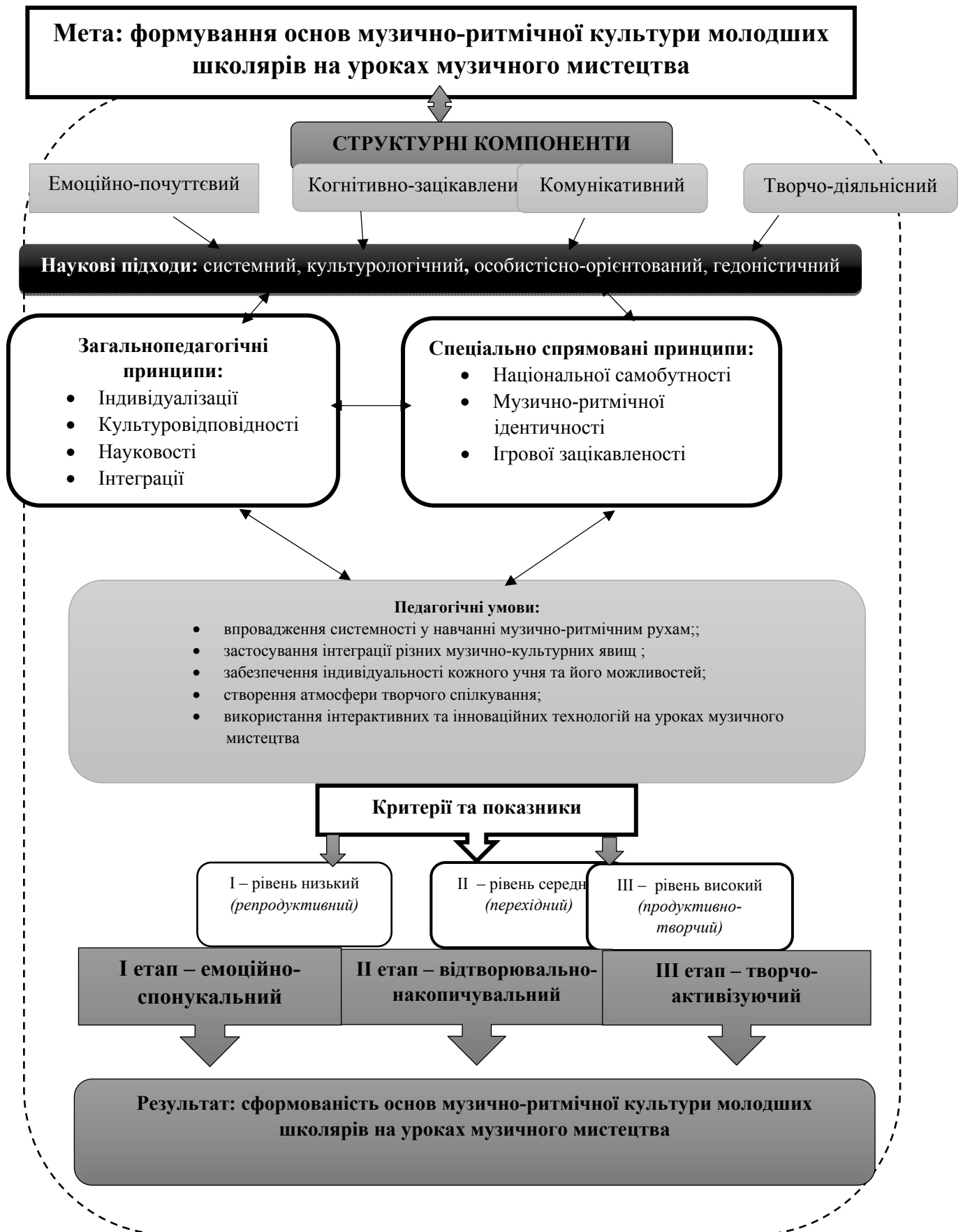

Рис.1. Модель формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів

Серед наукових підходів ми виділили наступні: *системний, культурологічний, особистісно-орієнтований, гедоністичний.*

Формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів базується на таких загальнопедагогічних принципах: *науковості, індивідуалізації, культуровідповідності, інтеграції* та спеціально спрямованих принципах: *національної самобутності, музично-ритмічної ідентичності, ігрової зацікавленості* (див. модель).

Винайдені такі педагогічні умови, які сприяли ефективності формування основ музично-ритмічної культури: впровадження системності в навчанні музично-ритмічним рухам; застосування інтеграції музично-культурних явищ; забезпечення індивідуальності кожного учня та його можливостей; створення атмосфери творчого спілкування; використання інтерактивних та інноваційних технологій на уроках музичного мистецтва.

Критеріальний апарат охоплює такі критерії та показники музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва: *міра емоційної реакції на спонукальні вимоги вчителя* (показник: уважність сприймання вказівок вчителя), *міра відчуття музично-ритмічних рухів* (показник: адекватність музично-ритмічних рухів характеру відчуттої музики); *ступінь пізнавальної потреби молодших школярів* (показники: наявність знань про музичний ритм; зацікавленість музично-ритмічною діяльністю); *міра зацікавленості в отриманні музичної інформації* (показник: активність рухової реакції на представлені музичні приклади), *ступінь готовності учнів до колективного виконавського спілкування* (показник: участь у музично-ритмічній колективній діяльності); *ступінь конкретизованої виконавської активності у музично-ритмічній творчості* (показник: індивідуальна пластично-емоційна виразність).

Спираючись на розкриття комплексу організаційно-методичних засад, було надане визначення процесу формування основ музично-ритмічної культури молодшого школяра, яке представлено в такому розумінні: формування основ музично-ритмічної культури молодшого школяра – це процес придбання музично-ритмічного досвіду кожним молодшим школярем, який через реалізацію власного творчого потенціалу оволодіває основними музично-ритмічними рухами за умов гедоністично спрямованого педагогічного впливу вчителя під час їх засвоєння в ході становлення загальних музично-культурних умінь та навичок.

У третьому розділі – *«Дослідно-експериментальна робота з формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів»* – визначено стан сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва; подано хід експериментальної роботи; представлено динаміку ефективності формування основ музично-ритмічної культури на уроках музичного мистецтва.

Для з'ясування стану сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, спостереження за динамікою розвитку досліджуваного явища було

розроблено програму експериментальної роботи, що включала *констатувальний, формувальний та контрольний* етапи експерименту.

На етапі *констатувальної* діагностики (2015-2016 н.р.) досліджено стан сформованості основ музично-ритмічної культури учнів 3-х класів загальноосвітньої школи, які брали участь у експерименті. Дослідження розроблених *емоційно-почуттєвого, когнітивно-зацікавленого, комунікативного та творчо-діяльнісного* компонентів ґрунтувалось на виявленні уважності учнів до сприймання вказівок вчителя, адекватності музично-ритмічних рухів характеру відчуті музики, наявності знань про музичний ритм, зацікавленості музично-ритмічною діяльністю, активності рухової реакції на представлені музичні приклади, участі в музично-ритмічній колективній діяльності та виявленні індивідуальної пластично-емоційної виразності.

Отримані в ході констатувального експерименту результати розкрили незадовільний стан рівнів сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

За результатами дослідження, згідно розроблених показників основних критеріїв, було виявлено три рівні сформованості музично-ритмічної культури молодших школярів: 1 – низький (*репродуктивний*), 2-й – середній (*перехідний*), 3-й – високий (*продуктивно-творчий*).

До *низького (репродуктивного)* рівня ми віднесли молодших школярів, які характеризуються пасивністю в різних типах навчально-виховного процесу, виявляють епізодичний інтерес до музично-ритмічної діяльності; не відрізняються необхідною уважністю в музичному сприйманні.

До *середнього (перехідного)* рівня ми віднесли школярів, які продемонстрували мінливість прояву своєї діяльності від репродуктивного до продуктивно-творчого рівня. Цей рівень характеризується емоційним ставленням до музики, пластично-емоційною виразністю, але не достатньо логічним її виявленням. Такі учні відрізняються уважністю до сприймання вказівок вчителя, але не завжди правильно їх виконують.

До *високого (продуктивно-творчого)* рівня ми віднесли молодших школярів, яким притаманна енергійність, ініціативність, цілеспрямованість, загальна активність, яскрава спрямованість на творчу музично-ритмічну діяльність, стійка потреба у вдосконаленні існуючих досягнень та самореалізації. Цьому рівневі притаманна уважність сприймання вказівок вчителя.

З метою отримання позитивних зрушень у формуванні основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва нами розроблено авторську методику. Дослідна робота *формувального* етапу експерименту була спрямована на апробацію цієї методики (2016-2017 н.р.).

Взаємодоповненість різних форм, методів та засобів роботи, доцільна організація навчального процесу на уроках музичного мистецтва, використання відповідних педагогічних умов дозволили розробити три етапи *формувального* експерименту:

На I етапі – **емоційно-спонукальному**, що спрямовувався на збагачення музичних уявлень учнів, прищеплення учням елементарних навичок сприйняття музики та виокремлення в них адекватних музично-ритмічних характеристик, відзначався домінуючий вплив педагога. Основна увага приділялася *інформаційно-презентативним методам*. Застосовувалися також пояснювально-ілюстративні методи, які допомогли: усвідомленню зв'язків між музично-слуховими уявленнями і руховими відчуттями; виявленню аналогій між музичною та вербальною мовами; розумінню змісту музики.

На II етапі – **відтворювально-накопичувальному**, продовжувалася робота над прищепленням учням любові до музики. Разом із тим приділялася значна увага збагаченню музичного кругозору учнів, накопиченню музично-теоретичних знань про музичний ритм та їх втіленню у власній музично-руховій діяльності. Головними на цьому етапі були *пошуково-зацікавлені методи*: методи асоціацій і аналогій, відео-аудіо орієнтири, які допомагали знаходити нові, неочікувані варіанти інтерпретації музичного твору через переосмислення художнього образу, віднайдення та рухове втілення прикладів різних особливостей національних музичних культур (відтворення твору у танцювальних рухах, інсценізація казок та народних пісень тощо).

На III етапі – **творчо-активізуючому**, який визначався більшою самостійністю в музично-виконавській діяльності учнів і спрямовувався на підготовку школярів до концертних виступів, особлива увага приділялася формуванню виконавсько-рухових навичок. Учням пропонувалося самостійно визначити конкретні рухи танців народів світу та передавати їх у власному виконанні. На цьому етапі застосовувалися **методи** імпровізації, які дозволяли на основі набутого досвіду створювати рухові варіації на задану тему, самостійно добирати знайомі мелодії з різними ритмічними малюнками для відтворення їх мелодій за допомогою рухів.

Таблиця 1.

Статистичні дані в КГ та ЕГ наприкінці експерименту за всіма структурними компонентами

Рівні	Високий		Середній		Низький	
Групи	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Компоненти	%	%	%	%	%	%
Емоційно-почуттєвий	59,0	41,9	27,9	27,4	13,1	30,6
Когнітивно-зацікавлений	60,7	40,3	29,5	30,6	9,8	29
Комунікативний	63,9	41,9	27,9	40,3	8,2	17,7
Творчо-діяльнісний	62,3	48,4	34,4	35,5	3,3	16,1

Контрольний етап експерименту передбачав здійснення аналізу отриманих результатів у *контрольній* (КГ) та *експериментальній* (ЕГ) групах.

Порівняльний аналіз констатувального та контрольного зрізів показав, що у формуванні основ музично-ритмічної культури у молодших школярів ЕГ відбулися більш істотні зрушення, ніж у КГ: комунікативний компонент сформувався найкраще в ЕГ – 63,9 % оскільки діти люблять спілкуватися в колективі, а зокрема під час музично-ритмічної діяльності на уроках музичного мистецтва; IV компонент (творчо-діяльнісний) сформувався в ЕГ на 62,3 %, це свідчить про те, що молодшим школярам була цікава колективно-творча діяльність, що і сприяло розвитку даного компоненту. Когнітивно-зацікавлений компонент сформувався на 60,7 %, а в КГ на 40,3%, емоційно-почуттєвий на 59,0 %, а в КГ на 41,9 %. Загалом в ЕГ більше високого школярів з високим рівнем сформованості основ музично-ритмічної культури, а в КГ більше з середнім.

Результати формувального експерименту засвідчили ефективність і дієвість застосованої авторської методики формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів та доцільність її використання на уроках музичного мистецтва.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, що знайшло відображення у розробці відповідної методики. Теоретико-методологічний аналіз науково-методичної літератури з проблеми формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, розв'язання поставлених завдань, результати проведеного експериментального дослідження дали змогу засвідчити зреалізовану мету, підтвердити правомірність основних теоретичних положень і практичних досягнень та зробити такі **висновки**:

1. Теоретично обґрунтовані основні засади дослідження проблеми формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, які склалися із наступних концептуальних положень та наукових досягнень: музично-ритмічна культура визначена науково-теоретичною категорією; у контексті досліджуваного феномена молодші школярі виявляють специфічні психологічні особливості; аналіз музично-освітніх програм з питань формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів засвідчив потребу в розробці відповідної методики формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів.

У ході аналізу науково-методичних джерел та засвоєння теоретичних висновків з культурології, музичної психології та педагогіки, педагогічного досвіду визначено сутність, зміст, специфіку музично-ритмічної культури.

Враховуючи змістові характеристики науково-теоретичного поняття «культура» та музично-ритмічну складову музичного мистецтва, спираючись на вікові психологічні особливості молодшого школяра, ми обґрунтували авторське розуміння поняття «основи музично-ритмічної культури молодших школярів», яке представлено як *придбаний музично-культурний досвід особистості молодшого школяра, який через реалізацію власного творчого потенціалу, слухового сприйняття, співу та пластично-емоційних рухових дій, оволодіває основними музично-ритмічними зразками культур різних народів світу.*

Отже, кінцевим результатом дослідження є *«формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів»*, а саме – *процес придбання музично-ритмічного досвіду кожним молодшим школярем, який через реалізацію власного творчого потенціалу оволодіває основними музично-ритмічними рухами за умов гедоністично спрямованого педагогічного впливу вчителя під час їх засвоєння в ході становлення загальних музично-культурних умінь та навичок.*

2. На основі дослідження теоретичного положення щодо змісту та сутності основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва розроблено компонентну *структуру* формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, яку складають емоційно-почуттєвий, когнітивно-зацікавлений, комунікативний та творчо-діяльнісний компоненти.

3. Концепція та авторська теоретична модель формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів складається з: обґрунтованих наукових підходів, загальнопедагогічних та спеціально спрямованих принципів, педагогічних умов формування основ музично-ритмічної культури, компонентної структури формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів, критеріїв, показників та рівнів сформованості означеного феномена. Ми розглянули *педагогічні умови* формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, а саме: впровадження системності у навчанні музично-ритмічним рухам; застосування інтеграції різних музично-культурних явищ; забезпечення індивідуальності кожного учня та його можливостей; створення атмосфери творчого спілкування; ефективне використання інтерактивних та інноваційних технологій на уроках музичного мистецтва.

4. Розроблений *критеріальний апарат* на основі компонентної структури охоплює такі критерії та показники оцінки сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва: *міра емоційної реакції на спонукальні вимоги вчителя* (показник: уважність сприймання вказівок вчителя), *міра відчуття музично-ритмічних рухів* (показник: адекватність музично-ритмічних рухів характеру відчуттої музики); *ступінь пізнавальної потреби молодших школярів* (показники: наявність знань про музичний ритм; зацікавленість музично-

ритмічною діяльністю); міра *зацікавленості в отриманні музичної інформації* (показник: активність рухової реакції на представлені музичні приклади), *ступінь готовності учнів до колективного виконавського спілкування* (показник: участь у музично-ритмічній колективній діяльності); *ступінь конкретизованої виконавської активності у музично-ритмічній творчості* (показник: індивідуальна пластично-емоційна виразність).

Відповідно до змісту структурних компонентів, критеріїв і показників оцінки досліджуваного феномена було встановлено *рівні сформування основ музично-ритмічної культури* молодших школярів на уроках музичного мистецтва: 1 – низький (*репродуктивний*), 2-й – середній (*перехідний*), 3-й – високий (*продуктивно-творчий*), з розкриттям їх якісних характеристик.

Констатувальний експеримент виявив, що більшість молодших школярів знаходяться на середньому рівні – 40,3% осіб, представники низького рівня складають – 33,1%, високий рівень зафіксовано у 26,6 % респондентів. Констатувальний експеримент засвідчив необхідність підвищення сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів та розроблення відповідної методики.

5. Поетапна методика формувального експерименту дослідження складалася з трьох етапів: *емоційно-спонукального, відтворювально-накопичувального та творчо-активізуючого*. Така побудова навчального процесу обумовила поетапне використання застосованих *методів* від інформаційно-презентативних на першому етапі - до методів пошуково-зацікавлених – на другому і творчо-самостійних – на третьому етапі.

Результативність впровадження розробленої методики підтверджена в ході природного педагогічного експерименту, в основі якого виявлено позитивну динаміку формування досліджуваного феномена. Порівняльний аналіз початкового констатувального та контрольного зрізів показав, що у формуванні основ музично-ритмічної культури в молодших школярів ЕГ відбулися більш істотні зрушення, ніж у КГ. Отримані під час формувального експерименту результати дозволили зробити висновок про ефективність упровадженої методики формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Подальшого дослідження потребує формування музично-ритмічної культури молодших школярів на прикладі національних особливостей різних музичних культур, збагачення колективної музично-творчої діяльності школярів за участі батьків у гуртковій та факультативній роботі з опанування особливостей музичних ритмів народів світу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Полякова А. С. Навчально-музичний потенціал молодших школярів: розкриття теоретичної сутності / Полякова А. С. // Актуальність питання

- мистецької освіти та виховання : збірник наукових праць / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2016. – Вип. 1 (7). – С. 184-191.
2. Полякова А. С. Ознайомлення зі специфікою організації танців різних народів як засіб формування музично-ритмічної культури молодших школярів / Полякова А. С. // Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки / Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі. – Київ, 2016. Вип. 11. – С. 220-236.
 3. Полякова А.С. Психолого-фізіологічні закономірності сприйняття музичного ритму / Полякова А. С. // Наукові записки : збірка наукових праць. Серія: Педагогічні науки / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2016. – Вип. 143. – С. 237-240.
 4. Полякова А. С. Компонентна структура музично-ритмічної культури молодших школярів / Полякова А. С. // Мистецька освіта ХХІ століття: виклики сьогодення : збірник наукових праць / Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені В. Винниченка. – Кропивницький, 2017. – С. 223-227.
 5. Полякова А. С. Сучасні тенденції розвитку системи музично-ритмічного виховання молодших школярів / Полякова А. С. // Педагогічний дискурс : збірник наукових праць / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. – Хмельницький, 2017. – Вип. 23. С. 134-138.
 6. Полякова А. С. Педагогические условия эффективности музыкально-ритмической учебы младших школьников на уроках музыкального искусства / Полякова А. С. // EuropeanAppliedSciences : журнал. – Штутгарт, 2016. – Вып. 11. – С. 13-16.
 7. Полякова А. С. Музично-ритмічна культура молодших школярів на уроках музичного мистецтва [Електронний ресурс]/ Полякова А. С. // Искусство и личность : материалы IVМеждународной научно-практической конференции, 26-27 октября 2016 года, г. Минск / Белорусский государственный педагогический университет имени М. Танка. – Минск, 2017. – Системні вимоги : операційна система Windows 98; Pentium 3; RAM 32 Мб (ОЗУ); HDD 250 Мб; Відеоадаптер 800х600; 256 кол.; 32Мб відеопам'яті (CD-ROM).
 8. Полякова А. С. Ідеї І. Огієнка про виховне значення рідної мови / Полякова А. С. // Молода наука Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : студентська наукова конференція : тези. – Київ, 2015. – С. 172-175.
 9. Полякова А. С. Педагогічні ситуації становлення музично-ритмічної культури молодших школярів / Полякова А. С. // Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів

- : збірник / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2016. – С. 142-147.
10. Полякова А. С. Музично-ритмічне виховання молодших школярів у спадщині Еміля Жак-Далькроза / Полякова А. С. // I Міжнародні науково-практичні читання пам'яті академіка Анатолія Авдієвського, 20-23 березня 2017 року, м. Київ / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017. – С. 153-156.
 11. Полякова А. С. Зміст поняття та сутність музично-ритмічної культури молодших школярів / Полякова А. С. // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції, 24-25 березня 2017 року, м. Дніпро / Дніпровський національний університет імені О. Гончара. – Дніпро, 2017. – Ч. 2. – С. 131-133.
 12. Полякова А. С. Характеристики рівнів поетапного формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів за розробленим критеріальним апаратом / Полякова А. С. // Традиції та сучасність музично-педагогічної освіти : матеріали Міжвузівської студентської науково-практичної конференції, 4 квітня 2017 року, м. Чернігів / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – 2017. – С. 3-8.

АНОТАЦІЇ

Полякова А.С. Методика формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2017.

У дисертації досліджено проблему формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва; проаналізовано стан досліджуваної проблеми в музично-педагогічній науці і практиці; розкрито змістовну сутність формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва; виведено поняття «*основи музично ритмічної культури*» та «*формування основ музично-ритмічної культури*»; розроблено та теоретично обґрунтовано компонентну структуру зазначеного феномена (в єдності емоційно-почуттєвого, когнітивно-зацікавленого, комунікативного та творчодіяльнісного компонентів), розроблено критерії, показники оцінки та рівні сформованості основ музично-ритмічної культури молодших школярів; запропоновано авторську модель формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів.

Розроблено та експериментально перевірено поетапну методику формування основ музично-ритмічної культури молодших школярів на уроках музичного мистецтва, що складаються з трьох етапів: емоційно-спонукального, відтворювально-накопичувального, творчо-активізуючого. Така побудова навчального процесу обумовила поетапне використання запропонованих навчальних методів від інформаційно-презентативних на першому етапі до пошуково-зацікавлених – на другому і творчо-самостійних – на третьому етапі.

Ключові слова: основи музично-ритмічної культури, молодші школярі, національні музично-ритмічні особливості, уроки музичного мистецтва, методика.

Полякова А.С. Формирование основ музыкально-ритмической культуры младших школьников на уроках музыкального искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика музыкального обучения. – Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации исследована проблема формирования основ музыкально-ритмической культуры младших школьников на уроках музыкального искусства; проанализировано состояние исследуемой проблемы в музыкально-педагогической науке и практике; раскрыта содержательная сущность формирования основ музыкально-ритмической культуры младших школьников на уроках музыкального искусства; выведено понятие "основы музыкально ритмичной культуры" и "формирование основ музыкально-ритмичной культуры"; разработано и теоретически обоснована компонентная структура отмеченного феномена (в единстве эмоционально-чувственного, когнитивно-заинтересованного, коммуникативного и творчески-деятельностного компонентов), разработаны критерии, показатели оценки и уровни сформированности основ музыкально-ритмичной культуры младших школьников; предложена авторская модель формирования основ музыкально-ритмичной культуры младших школьников.

Разработано и экспериментально проверена поэтапная методика формирования основ музыкально-ритмичной культуры младших школьников на уроках музыкального искусства, которая состоит из трех этапов: эмоционально-побудительного, воспроизводительного-накопительного, творчески-активизирующего. Такое построение учебного процесса обусловило поэтапное использование предложенных учебных методов от информационно-презентативных на первом этапе к поисково-

заинтересованным – на втором и творчески-самостоятельных – на третьем этапе.

Ключевые слова: основы музыкально-ритмичной культуры, младшие школьники, национальные музыкально-ритмичные особенности, уроки музыкального искусства, методика.

Polyakova A. S. Methods of Forming a Basis of a Musical and Rhythmic Culture of Younger Schoolchildren During Music Lessons. – The manuscript.

Thesis for a Candidate of pedagogical sciences degree by specialty 13.00.02 –Theory and Methods of Musical Teaching. –National Pedagogical Dragomanov University – Kyiv, 2017.

In this thesis author investigated the problem of forming a basis of younger schoolchildren musical and rhythmic culture during music lessons; author analyzed condition of a researches in musical-pedagogical science and practice; revealed the meaningful essence of forming a basis of younger schoolchildren musical and rhythmic culture during music lessons; determined the concepts "*basis of a musical and rhythmic culture*" and "*forming a basis of musical and rhythmic culture*"; developed and theoretically substantiated the component structure of this phenomenon (in the unity of emotional, cognitive, communicative and creative activity components), developed criteria, indicators and maturity levels of a basis of younger schoolchildren musical and rhythmic culture; suggested author's model of forming of a basis of younger schoolchildren musical and rhythmic culture.

Author developed and experimentally proved gradual methodology of forming of the basis of younger schoolchildren musical and rhythmic culture during music lessons that consists of three stages: emotional-motivational, reproduction-accumulation, creatively-activating. Such organization of the educational process has led to gradual usage of proposed educational methods from the informational and representing at the first stage to search-and-interested at the second and creative-independent at the third stage.

Key words: basis of musical and rhythmic culture, younger schoolchildren, national music and rhythmic peculiarities, lessons of musical art, methodic.

Підписано до друку 25.11.2017 р. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 пр. Зам. № 351

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.